

XIV. ÚPRAVA SOUKROMOPRÁVNÍCH VZTAHŮ V RÁMCI VNITŘNÍHO TRHU. EVROPSKÉ SOUKROMÉ PRÁVO (v ý ň a t k y)

1. Prostor svobody, bezpečnosti a práva v civilních věcech

Výsledkem stále užší ekonomické integrace členských zemí ES, doplněné nastupující integrací v dalších oblastech, je v současné době jednotný vnitřní trh, tedy *prostor bez vnitřních hranic, v němž je zaručen volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu*.

Režim volného pohybu zboží dopadá na oblast výroby a také, a to především, na oblasti obchodu a spotřeby. V důsledku odstranění všech omezení pohybu zboží vzniká v tomto evropském prostoru nepřehledné množství právních vztahů s mezinárodním prvkem, povětšinou závazkových a jiných, náležejících do sféry soukromoprávní. Tyto obchodní vztahy v nejširším smyslu vyžadují spolehlivou právní úpravu, neboť vysoký stupeň právní jistoty účastníků je u těchto činností nezbytný a zdaleka ne vše je mezi nimi možné a žádoucí upravit smlouvou. Některé subjekty (např. spotřebitelé) navíc vyžadují zvýšenou ochranu, kterou může zaručit jen právní předpis.

Volný pohyb osob, tedy především občanů Unie po jejím území, má rovněž za následek bezpočet právních vztahů s mezinárodním prvkem mezi osobami jak fyzickými tak právnickými, ať již v oblasti práva občanského, obchodního, rodinného či pracovního. Lidé přejíždějí z jednoho členského státu do druhého, aniž by se měnila jejich státní příslušnost. Jako spotřebitelé kupují zboží, kupují nebo si pronajímají nemovitosti, vstupují do pracovních vztahů a využívají systémů sociálního zabezpečení, mají své rodiny a posléze umírají, aby zanechali dědictví, a to vše bez ohledu na to, na území kterého členského státu k tomu dochází. Poskytování služeb na území členského státu subjekty se sídlem v jiném členském státě se již také dávno stalo běžnou záležitostí (např. v oblastech pojišťovnictví, přepravy apod.).

Ze všech uvedených případů je vidět, že jednotný vnitřní trh je skutečně prostorem bez faktických vnitřních hranic. *Jednotný vnitřní trh nabyvá charakteru národního trhu* - jeho mezinárodní povaha je stále více zatlačována do pozadí a mnozí si ji v praktickém životě již přestali uvědomovat. Ve skutečnosti ale členské státy nepřestaly existovat a hranice mezi nimi jsou nadále patrné v oblastech nespádajících do pravomoci Společenství. Každý stát má nadále svůj vlastní právní řád, který tam, kde neexistuje komunitární úprava, zůstává nedotčen. Každý stát má rovněž svou justici, tedy orgány, které zajišťují realizaci tohoto práva.

Máme-li tedy vymezit *evropský právní prostor v oblasti soukromého práva*, můžeme do něj zahrnout tyto složky:

- a) vnitrostátní právo evropských států,
- b) mezinárodní smlouvy a
- c) právo Evropského společenství.

2. Překážky vnitřního trhu v oblasti soukromého práva

Z čeho vyplývá potřeba sjednocení alespoň částí právní úpravy soukromoprávních vztahů ve Společenství? Rozdílná právní úprava těchto vztahů a jim odpovídajících institutů v jednotlivých státech se za určitých okolností stává znatelnou brzdou rozvoje a fungování jednotného vnitřního trhu. Společenství zde nemůže jednat přímo, neboť do těchto oblastí jeho pravomoci nesahají. Z toho také vychází článek 293 Smlouvy ES, který tuto situaci částečně předvídá. Členské státy se v něm nabádají, aby *samy* zahájily o těchto problémech jednání a vyřešily je úpravou *mimo komunitární rámec*.

Soudnictví členských států funguje na ryze národním principu, avšak plní komunitární úkoly.

Samostatnost právních řádů jednotlivých členských států pochopitelně nebere v úvahu potřeby Společenství, a proto může dojít k určitým nesnázím, což se již stalo skutečností. Teritoriální princip národního práva se stává citelným problémem.

První problematickou oblastí je zákaz diskriminace podle článku 12 Smlouvy ES. Podle většiny právních řádů žalobce v občanskoprávním řízení, který je cizím státním příslušníkem, musí složit jistotu na náklady řízení. Jeho postavení je tak horší, než postavení příslušníka jiného členského státu, i když jde o řízení v mezinárodně obchodní oblasti, tedy týkající se volného pohybu zboží. Totéž platí o oblasti osobních a majetkových práv, vyplývajících z volného pohybu osob (věci manželské, věcná práva, výživné). Rozdílný právní režim např. odpovědnosti za vadné plnění ze smlouvy nebo za poskytování služeb v jednotlivých státech může být kvalifikován jako diskriminace podle článku 12 Smlouvy ES. Různý právní režim smluv v jednotlivých zemích může mít za následek rozdílné podmínky komercializace výrobků, což je opět zřetelná diskriminace.

Různě definované pojmy soukromého práva objevující se v právu Společenství v souvislosti s jednotným vnitřním trhem jsou další příčinou nesrovnalostí, které je třeba odstranit. Metodou nemusí být nutně unifikace hmotného práva - stačí, aby v jednotlivých případech byl aplikován jednotný (nikoli věcně totožný) režim. Toho lze dosáhnout i unifikací práva kolizního, která poskytne záruku, že bude vždy aplikováno stejné hmotné právo.

3. Úprava soukromoprávních vztahů v rámci právního systému Společenství

Sekundární legislativa není tedy jediným prostředkem k vytváření pramenů soukromoprávní úpravy. Pro mezinárodní právo soukromé a procesní byla vhodná cesta subsidiárních (mezinárodních) smluv. Má ovšem z hlediska svého automomního postavení nevýhodu: jsou to obvyklé mezinárodní smlouvy stojící mimo institucionální rámec Společenství, které nemá přímý vliv na závaznost těchto smluv pro jednotlivé členské státy a nemůže automaticky zajistit jejich faktickou integraci do práva Společenství prostřednictvím obligatorní interpretace Soudním dvorem. Tento problém je ovšem řešitelný, jak ukazují příklady dvou nejvýznamnějších smluv (Římská úmluva z roku 1980 a Bruselská úmluva z roku 1968 - viz dále).

Vývoj však postupuje jiným směrem. Éra subsidiárních smluv v podstatě skončila. Poté, co část této problematiky na základě Amsterodamské smlouvy přešla do prvního pilíře, tedy dostala se do pravomoci Společenství (hlava IV Smlouvy ES), používá se formy nařízení. Dokonce již existující smlouvy jsou znovu přijímány ve formě nařízení (viz dále).

4. Jednotlivé oblasti úpravy, spadající do pravomoci Společenství

a) Přehled oblastí

V právu ES bychom našli řadu pravidel, která soukromoprávní vztahy upravují. Jedná se však o *samostatnou úpravu jednotlivých dílčích otázek*, nikoli o systematickou úpravu celých institutů nebo dokonce odvětví. Navíc ve většině případů jde o úpravu zvláštních aspektů těchto vztahů, které bychom mohli v našem pojetí označit jako aspekty veřejnoprávní povahy. Komplexní úprava soukromoprávních vztahů zůstala v pravomoci členských států, neboť její rozdílnost je dána odlišností právních kultur a tradic jednotlivých zemí a vytvoření jednotné evropské úpravy je tak zcela iluzorní, nereálné a není ani příliš silně pocíťována jeho potřeba. Evropské soukromé právo ve smyslu unifikovaného práva v rámci Společenství ani v širším evropském rámci tedy neexistuje a pro příští období je jeho existence nereálná.

V oblastech spadajících do pravomoci Společenství soukromoprávní vztahy mohou být upraveny právem Společenství a harmonizovaným vnitrostátním právem. V oblastech, které nespadají do pravomoci Společenství, jsou tyto vztahy upraveny vnitrostátním právem a mezinárodními smlouvami.

Právní vztahy v oblastech pokrytých zřizovacími smlouvami tří Společenství jsou, respektive

mohou být upraveny právem Společenství. To se týká i soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Pravidla mezinárodního práva soukromého a soukromého práva hmotného se však v právu Společenství vyskytují pouze sporadicky. Jedná se zejména o následující oblasti:

- a) pojišťovací smlouvy,
- b) ochrana spotřebitele (spotřebitelské smlouvy),
- c) hospodářská soutěž,
- d) občanskoprávní aspekty vracení kulturních statků,
- e) právo obchodních společností,
- f) některé instituty pracovního práva a sociálního zabezpečení,
- g) duševní vlastnictví.

Hmotně právní úprava soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem je v právu Společenství naprosto fragmentární, nesystematická a týká se vždy jen určitého konkrétního institutu bez jakéhokoli kontextu. Reaguje zcela nekoncepčně na konkrétní potřebu. Může vést i k rozporu s úpravou obecnější v mezinárodních smlouvách, která je naopak systematická a ucelená. Nabízená kolizní řešení jsou zpravidla přímočará, neboť nepočítají s použitím obecných institutů kolizního práva, jako je na příklad zpětný a další odkaz.

5. Překonání teritoriálního omezení justice

K dobrému fungování jednotného vnitřního trhu však nestačí jen vyřešit otázku hmotně právní úpravy, je třeba se zabývat rovněž zajištěním, resp. usnadněním uplatnění a vymáhání subjektivních práv soudní cestou. Soudy jsou však orgány státní, a tak se na jejich působnost vztahuje zásada teritoriality. Ta rovněž nebyla v rámci jednotného vnitřního trhu nikterak omezena a jeho fungování tak poněkud komplikuje. Nevýlučná pravomoc soudů, upravená pouze národními právními předpisy, umožňuje nejen výběr fora, ale i paralelní žaloby v téže věci u soudů různých států. Podmínky pro uznání a vykonatelnost cizích rozhodnutí se v jednotlivých státech také značně liší, jak co do jejich obsahu, tak co do formy. Někde se dokonce provádí věcné přezkoumání cizího rozhodnutí, zkoumá se pravomoc cizího soudu, který rozhodnutí vydal apod.

Teritoriálně omezený účinek soudních rozhodnutí bylo třeba překonat vytvořením "volného pohybu soudních rozhodnutí", tedy jakési páté základní svobody. Již v prvopočátku existence EHS bylo zřejmé, že nebude-li zajištěno řádné přiznávání a výkon práv jednotlivců z právních vztahů, může to nepříznivě ovlivnit fungování společného (resp. vnitřního) trhu Společenství a tím i jeho ekonomickou situaci.

Můžeme tedy konstatovat rozpor mezi charakterem jednotného vnitřního trhu, který dnes již má podobu trhu spíše národního než mezinárodního a mezi právní úpravou vztahů v něm vznikajících, obsaženou převážně v jednotlivých národních právních rádech. Totéž platí o soudech a jejich pravomoci a rozhodnutích.

Zde se nabízí řešení, spočívající v jasném rozhraničení pravomocí soudů jednotlivých členských států a zjednodušení uznání a podmínek vykonatelnosti civilních rozhodnutí soudu jednoho členského státu v jiném členském státě. K soudu se strany uchylují, vznikne-li spor. Vzhledem k naléhavosti situace dané množstvím takových sporů došlo k uzavření příslušné smlouvy poměrně brzy, již koncem 60. let, a to ještě mezi zakládajícími členy EHS. Je jí **Bruselská úmluva o pravomoci soudů a o výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních**. Tato úmluva se někdy označuje za počátek "evropského justičního systému".

Bruselská úmluva byla přijata v roce 1968 a v platnost vstoupila v roce 1973. Jsou jí vázány všechny členské státy EU, zatím s výjimkou tří naposled přijatých členů.

Její první část o pravomoci vlastně rozhraničuje pravomoci soudů jednotlivých smluvních států ve věcech občanských a obchodních. Vzhledem ke specifikům vnitřního trhu a občanství EU opouští klasické kritérium státní příslušnosti ve prospěch bydliště žalované strany. Při uznání a výkonu cizích

rozhodnutí se prosadila zásada presumpce nezávadnosti cizích rozhodnutí, která umožnila stanovit minimum podmínek pro jejich uznání a výkon. Tím vzniká "volný pohyb soudních rozhodnutí", který překonává teritoriální jurisdikci soudů, která je překážkou vnitřního trhu.

Vzhledem k tomu, že tato úprava je velmi potřebná i pro státy stojící mimo ES (EU), byla v roce 1988 přijata **Luganská úmluva o pravomoci soudů a o výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních**, která obsahuje téměř identický text jako Bruselská úmluva a je otevřena i členům Evropského sdružení volného obchodu a eventuálně dalším přizvaným státům.

XV. KOMUNITÁRNÍ ÚPRAVA DALŠÍCH OBLASTÍ SOUKROMÉHO PRÁVA

1. Právo obchodních společností

a) Úvodní poznámka

Pravidla volného pohybu osob se nevztahují jen na osoby fyzické, ale i na osoby právnické. To vyplývá z článku 48 Smlouvy ES, který stanoví, že *se společnostmi založenými podle práva některého členského státu, které mají své sídlo, svou ústřední správu nebo hlavní místo své podnikatelské činnosti uvnitř Společenství, se pro účely ustanovení o právu podnikání (usazování) zachází stejně jako s fyzickými osobami, které jsou příslušníky členských států*. Společnost je přitom definována jako *společnost založená podle občanského nebo obchodního práva včetně společnosti družstevní a včetně jiné právnické osoby veřejného nebo soukromého práva*. Vyňaty z této definice jsou však společnosti *nevýdělečné*.

Ve skutečnosti však obsah svobody volného pohybu pro právnické osoby není stejný jako pro osoby fyzické. Znemožňují to přetrvávající rozdíly v právních rádech jednotlivých členských států, týkající se některých aspektů činnosti společností, včetně na příklad zdanění.

Realizace práva na usazování neznamena jen změnu sídla společnosti, ale především zakládání společností nových, nejčastěji dceřiných ve vztahu ke společnosti již působící v některém členském státě. Pro jejich postavení a aktivity tedy také platí zákaz diskriminace podle článku 12 Smlouvy ES.

Smyslem práva společností vytvářeného orgány Společenství je zajištění homogenního právního prostředí pro podnikatelské a obchodní aktivity v rámci vnitřního trhu. Přetrvávající rozdíly narušují trh a vedou k tomu, že místo podnikání se někdy volí podle toho, jak přísné má příslušný stát předpisy podnikání upravující. Strategie Společenství má dva směry:

- a) stanovení minimálních standardů pro vnitrostátní úpravu v jednotlivých členských státech, a to za pomoci harmonizačních směrnic,
- b) vytváření nových forem společností založených výlučně na právu Společenství (tedy nikoli na národní právní úpravě).

Harmonizační směrnice uvedené v bodu a) jsou vydávány na základě ustanovení článku 44 odst. 3 písm. g) Smlouvy ES, a to Radou spolu s Evropským parlamentem a po konzultaci s Hospodářským a sociálním výborem.

b) Veřejnost a průhlednost činnosti společností

Počet směrnic, jimiž jsou harmonizovány právní úpravy jednotlivých členských zemí, již přesáhl desítku. Jsou označovány čísly, vyjadřujícími jejich pořadí.

Zpřístupnění dokumentů a závazky společnosti. Tato problematika je upravena *První směrnicí* z konce šedesátých let (č. 68/151). Členské státy musí zajistit, aby základní dokumenty, jako statuty společností, jakož i informace o sídle, likvidaci apod. byly veřejně přístupné. Kromě toho tato směrnice upravuje závazky, do nichž společnost vstoupila, a to především vůči třetím osobám. *Jedenáctá směrnice* (č. 89/666) upravuje požadavky na zveřejňování dokumentů poboček určitých typů společností.

Vznik společnosti a její kapitál. *Druhá směrnice* z roku 1977 (č. 77/91) stanoví požadavky týkající se vzniku veřejných společností (s ručením omezeným) a správy jejich kapitálu. Upravuje formu a obsah zřizovací listiny a akciový kapitál společnosti. Stanoví také podmínky, za nichž společnost může nakupovat své vlastní akcie.

Požadavky týkající se účetnictví. *Čtvrtá směrnice* (č. 78/660) o ročních účtech je zaměřena na ochranu akcionářů a věřitelů tím, že stanoví podrobně náležitosti ročních účtů a ročních účetních zpráv a požadavky na jejich zveřejnění. *Sedmá směrnice* (č. 83/349) obsahuje pravidla pro sestavování a zveřejňování účtů mateřských společností, které obsahují části týkající se jejich nižších složek, resp. dceřiných společností. Obě směrnice byly novelizovány v roce 1990 a stanoví odlišný režim pro malé a střední podniky (č. 90/604 a 605). Pro banky a jiné finanční instituce platí zvláštní pravidla. *Osmá směrnice* (č. 84/253) o kvalifikaci auditorů stanoví podmínky jejich ustanovování a nezávislého výkonu činnosti.

Slučování (fúze) a rozdělování. *Třetí směrnice* (č. 78/855) harmonizuje pravidla fúze pro veřejné společnosti v rámci téhož státu, kde jsou aktiva a pasiva získané společností převáděna na společnost novou. Cílem je zajistit informovanost a tím ochranu akcionářů a věřitelů. Rozšiřuje tak pravidla obsažená v První směrnici i na fúze. *Šestá směrnice* (č. 82/891) upravuje opačnou situaci - přechod aktiv a pasiv při rozdělení společnosti. Žádná z obou směrnic se nevztahuje na situace, kdy fúze nebo rozdělení probíhá v rámci dvou nebo více členských států.

c) Nové formy společností ve Společenství

První novou formou společnosti, založené výlučně právem Společenství, je **evropské hospodářské zájmové sdružení** (*European economic interest grouping*). Úprava je obsažena v nařízení č. 2137/85. Je to forma vhodná pro mezinárodní joint ventures. Účelem je usnadnění činností členů sdružení pomocí doplňkových aktivit, které nemohou suplovat vlastní činnost členských společností. Sdružení musí být zapsáno do rejstříku v členském státě, avšak řídí se výhradně právem Společenství, nikoli právem státu zápisu. Uvedené nařízení upravuje rovněž požadavky na zveřejňování dokumentů a nestanoví žádný minimální kapitál. Počet zaměstnanců je omezen na 500. Členové sdružení odpovídají za závazky společně a nerozdílně.

Forma evropského hospodářského zájmového sdružení je vhodná pro oblast mezinárodního výzkumu a vývoje, odbytových aktivit nebo mnohostranných výrobních nebo projektových činností. Příkladem fungujícího sdružení je konsorcium *European Airbus*.

Další formou je **evropská společnost**, upravená nařízením č. 2157/2001 o statutu evropské společnosti a směrnicí č. 2001/86, kterou se tento statut doplňuje s ohledem na zapojení zaměstnanců. Evropská společnost je inkorporována v určitém členském státě a jeho právním řádem se pak řídí určité aspekty její činnosti, jako např. následky platební neschopnosti. Zdaňována je rovněž v tomto státě, i když působí i v jiných členských státech.

Třetí formou je **evropská družstevní společnost** (nařízení č. 1435/2003 a směrnice č. 2003/72).